

ПІДГОТОВКА КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНИХ ІСТОРИКІВ ІСТОРИЧНОЮ ШКОЛОЮ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ЛЬВОВІ (1894 - 1914)

Протягом майже двох десятиліть (1894-1914 рр.) діяльність Михайла Грушевського була пов'язана з Галичиною. Приїзд до Львова (1894) став новим етапом в роботі 28-річного професора і значною подією в науково-культурному житті України кінця ХІХ - початку ХХ ст. Тут він очолив кафедру всесвітньої історії зі спеціальним оглядом історії Східної Європи, яку спочатку було запропоновано проф. В. Антоновичу, але той, посилаючись на вік та стан здоров'я, відмовився від запрошення і рекомендував свого учня, М. Грушевського. "План цей, - згадував учений, - був прийнятний мною з ентузіазмом супроти того значіння, яке прив'язувало тоді в українських кругах галицькому рухові: в Галичині надіялись створити всеукраїнське культурне огнище, літературне і наукове, працею літераторів і учених всеї України і здобутком його слова й національності в Росії, підняти в ній національний рух і т. д." [1] (цит. за тогочасним правописом. - В.П.).

Науково-організаційна робота М. Грушевського у Львові охоплювала три головні напрямки:

- а) розбудову Наукового товариства ім. Шевченка;
- б) організацію широкої видавничої діяльності рідною мовою;
- в) підготовку і виховання нових кадрів українських істориків, головним чином із студентів Львівського університету, які репрезентували історичну школу Грушевського і в цілому українську національну історіографію [2].

Як голова НТШ (він перейняв керівництво Товариством від О. Барвінського в 1897 р.) [3] і керівник історично-філософської секції з 1894 р. [4], М. Грушевський заклав міцний фундамент у розвиток української історіографії. І саме на цій академічно-науковій базі він створив історичну

школу у Львові, яка мала величезний вплив на розвиток історичної науки в Україні. Це визнавали такі відомі українські історики, як Д. Багалій, О. Оглобин, М. Чубатий, Б. Крупницький, О. Домбровський, Н. Полонська-Василенко та ін. На думку відомого дослідника життя і творчості М. Грушевського Любомира Винара, найповнішим визначенням цієї школи є " історична школа М. Грушевського у Львові" - вона рівночасно віддзеркалює ім'я її творця, місце заснування та діяльності [5].

Взагалі в історичній літературі поняття "школа" ще не є чітко визначеним і окресленим. В історіографії використовуються поняття "течія", "напрямок" і "школа". "Течією" називають широкі й аморфні групи істориків, які об'єднані загальними методологічними принципами і, як правило, включають в себе різні "напрямки" і "школи". Так, "течією" можна назвати позитивістську історіографію кінця ХІХ - початку ХХ ст. Під "напрямком" розуміють більш компактні групи вчених, тісно пов'язаних між собою не тільки спільними методологічними принципами, але й їх тлумаченням, а також загальною тематикою і проблематикою робіт. Так всередині течії можна виділити історично-економічний, культурно-історичний напрямки. Термін "школа" став застосовуватися для визначення вузької групи істориків, які утворюють відгалуження від широкої "течії" чи навіть "напрямку". Критеріями для виділення "школи" служать спільні методичні прийоми, групування навколо одного університету чи великого вченого [6]. Відомий український історик із США О. Прицак, виділяючи передумови, необхідні для виникнення наукової школи, зазначає: "... треба, щоб після відповідного, іноді досить довгого підготовчого часу, в одну й ту саму пору були наявні елементи, які складають школу. Ними є: досвідчений і свідомий свого завдання керівник школи, віддані справі талановиті учні, верстат праці (спеціальна бібліотека, семінар), постійна економічна база школи і постійні спільні завдання "школи" [7].

На нашу думку, найбільш повне визначення головних складників історичної школи дав Любомир Винар, виділивши, зокрема:

- 1) організаційну структуру;

- 2) спільність основних історіографічних концепцій засновника школи і його учнів;
- 3) спільність методології історичного досліджу;
- 4) спільність історіографічних засад;
- 5) наукові видання, зокрема, існування головного історичного періодичного органу;
- 6) інші складники історичної школи, пов'язані зі специфічною історичною тематикою.

Слід відзначити, що названі складові елементи історичної школи становлять її "ідеальний тип", який не завжди існує в такій "чистій формі". Іноді деякі складники історичної школи відсутні, проте це не означає, що вона не існує. Ми вважаємо, що в загальному вигляді наукову історичну школу можна визначити як неформальне, добровільне наукове об'єднання з нефіксованою структурою, що здійснює широку програму науково-дослідної роботи під керівництвом відомого вченого, який визначає основні напрямки її діяльності, наукову концепцію, стиль і методи роботи. Вона забезпечує ефективну організацію підготовки висококваліфікованих вчених, які переймають наукову естафету і сприяють збереженню традицій. Узагальнюючи, потрібно відмітити, що в кінці XIX-початку XX ст. у Львові навколо М. Грушевського згуртувався науковий осередок, в якому були наявні майже всі вищеназвані складники, що дає підстави визначити його як історичну школу Михайла Грушевського у Львові.

Аналіз суспільно-політичної ситуації в Галичині свідчить, що українська наука у Львові на межі XIX і XX ст. не мала державної підтримки, ні фінансової, ні науково-організаційної, ні видавничої, ні в підготовці нових наукових кадрів. Львівський університет, номінально-австрійський, а фактично польський, не міг бути базою для української історичної школи. Слід мати на увазі й те, що офіційно окремої кафедри історії України в університеті не було, адже М. Грушевський обіймав посаду завідувача кафедри всесвітньої історії із спеціальним оглядом історії Східної Європи. Та, як відзначав сам учений, предмет, який він викладав, "не заведений в програму іспитів, отже нікому не обов'язковий. при іспитах не питаю, взагалі маю всі шанси проти себе, і коли при тім всім, результати сеї кафедри слідно

в нашій науковій розвою, то се вже тільки моя особиста заслуга, більше нічия..."[8]. Це було причиною того, що наукова база історичної школи М. Грушевського насамперед спиралась на НТШ, хоча, звичайно, не обмежувалася виключно його рамками. Відсутність відповідної кількості фахових істориків викликала нагальну необхідність підготовки зі студентів Львівського університету adeptів національної історичної науки, які згодом створили ядро історичної школи М. Грушевського. Серед них в першу чергу виділяємо О. Терлецького, Д. Коренця, М. Кордубу, С. Томашівського, С. Рудницького, О. Целевича, В. Герасимчука. І. Джиджору, І. Кривецького, І. Крип'якевича та ін.[9]

Творчим осередком цієї школи були історико-філософська секція НТШ та історичний семінар у Львівському університеті. На лекціях і практичних заняттях (окрім загального курсу історії України, професор вів спеціальні курси "Великий рух народів", "Боротьба за Галичину і Волинь в XVI в.", "Історія Східної Європи в XVI в.", "Історія Русі XVII-XVIII в." та "Історичні вправи"[10]) М. Грушевський намагався поступово вводити молодих істориків у творчий процес: навчав добирати потрібну літературу, складати бібліографію, писати реферати та конспекти. Працюючи в цьому напрямі, він, як згадував І. Крип'якевич, "заохочував до наукової праці своїх студентів, вихованців власного наукового семінару, привчав їх до легших робіт, особливо в рецензійному відділі "Записок", публікував зібрані ними наукові причинки і матеріали та намагався утримати їх у постійних зв'язках з НТШ" [11]. Наприклад, тільки в одному 44 томі "Записок" вміщено близько 10 глибоких рецензій С. Томашівського на праці польських і російських істориків, а також галицькі видання [12]. Інший молодий вчений. М. Кордуба, протягом 1897-1901 рр. готував широкі огляди західно-європейської літератури з історії (по 30-40 сторінок кожного огляда) [13].

Наполеглива робота і самопосвята М. Грушевського науці були взірцем для його учнів. Особливо багато почерпували вони на практичних заняттях - історичних вправах, де контакт з учителем був дуже тісний. Значення практичних занять, за словами одного з учнів М. Грушевського, М. Чубатого, полягало

перш за все в тому, що там "обговорювався не тільки сам предмет семінарійної праці, але також так конечно потрібні проблеми методи історичного досліджу та джерелознавства. Тих проблем все повна голова професора" [14].

Великий вплив на студентську молодь мали наукові праці М. Грушевського. Вони знайомили учнів з методикою дослідів, давали чітке уявлення про основні принципи аналізу джерел. Професор радив черпати відомості безпосередньо з документів. Таким ретроспективним способом дослідження він старався навчити студентів добувати необхідні дані, прищеплював смак до архівної роботи. Навіть у питаннях добре відомих, до яких існує багата література, на переконання вченого, потрібно висловлювати свою власну думку, знаходити оригінальний підхід. М. Грушевський вважав, що не припустимо обмежуватися лише знанням минулого, потрібно пояснювати його, а це можна зробити лише через ґрунтовний синтез історичних явищ. Тому, на думку професора, не слід замикатися лише на пошуку джерел, потрібна скрупульозна критична робота над ними. Одним із головних завдань історика він вважав глибоку науково-історичну роботу. М. Грушевський пропагував індуктивний метод історичного пізнання, вимагаючи від молодих дослідників рухатися вперед від одиничного до загального, від часткового до цілого і тільки на основі встановлених фактів робити загальні висновки, які б піддавалися критичній перевірці. Нічого не брати на віру, перевіряти факти, навіть до джерел ставитися з обережним скептицизмом, аналізувати і порівнювати їх, вишукуючи зерно правди - таким був підхід вченого до історичного дослідження.

Таким чином, методологія і методика історичного дослідження М. Грушевського, яку запозичували його учні, базувалася на ретельному опрацюванні першоджерел, їх порівняльному аналізі для відтворення історичної правди на ґрунтовному осмисленні всього комплексу матеріалів, яке давало можливість переходити до самостійних висновків.

Вчений особливу увагу звертав на те, щоб робота молодих дослідників була добре організована, щоб вони мали найширшу інформацію про стан історичних досліджень, аби не повторювати уже проведену роботу. Глибоке розуміння

завдань, які стояли перед українською історіографією, спонукало М. Грушевського підвищувати вимоги до професійної підготовки істориків, яким недостатньо лише читати і тлумачити тексти документів, а потрібно мати високий рівень загальної культури і освіти, щоб зрозуміти, відчувати і відтворити історичне минуле у всій повноті.

Аналіз документів НТШ дає нам підстави зробити висновок, що в цих семінарах кристалізувався науково-історичний світогляд, вдосконалювалася методика дослідницької праці. Тут вихованці М. Грушевського пройшли солідну історичну школу, яка дала їм міцні методологічні основи і тверді знання історичних дисциплін: історіографії, археології, бібліографії, хронології, дипломатики, палеографії, сфрагістики, геральдики, іконографії, історичної географії тощо [15].

Слід віддати належне М. Грушевському і Товариству: їх опікування молоддю дало свої плоди. Так, вперше з науковими доповідями виступили: в 1896 р. - С. Томашівський, М. Кордуба, О. Терлецький, в 1897 р. - С. Рудницький, в 1898 р. - О. Целевич, в 1904 р. - В. Герасимчук, І. Джиджора, І. Кревецький, в 1905 р. - І. Крип'якевич та ін. [16]. Більшість учнів М. Грушевського згодом стали дісними членами НТШ. Серед них - прізвища вже згаданих нами С. Томашівського (став дійсним членом в 1898 р.), М. Кордуби (1903), І. Кревецького (1907), І. Крип'якевича (1911), І. Джиджори (1913) та ін. [17].

Професор вміло скеровував наукову роботу своїх учнів, підтримував їх починання, правильно оцінював здобутки, допомагав їм через наукові праці реалізувати себе. В цьому проявилася роль вченого як визначного вчителя з глибоким творчим мисленням, який доклав багато зусиль для того, щоб учні стали продовжувачами його справи, а не лише епігонами, сліпими прихильниками авторитета, простими популяризаторами досягнень та ідей вчителя.

Енергія молодих істориків, їх дослідницький талант, ретельна пошукова і критична робота, наукова допомога з боку М. Грушевського дали можливість за порівняно короткий час підготувати цілу низку праць з історії України, які стали вагомим внеском у національну історіографію.

Причини високої ефективності діяльності історичної школи М. Грушевського у Львові вбачаються в його неперевершеному педагогічно-організаторському обдаруванні та в особливостях його дослідницької програми, яка повністю відповідала потребам національної історичної науки, її логіці розвитку. Висока організованість і внутрішня дисципліна, що були характерними ознаками історичної школи М. Грушевського у Львові, вміле поєднання централізованого управління та індивідуальних форм дослідження дали можливість відшукати, критично перевірити та ввести в науковий обіг документальні матеріали, історичні дослідження на їх базі.

Аналіз діяльності історичної школи М. Грушевського у Львові свідчить, що завдяки правильному підходу до науково-організаційної роботи в нелегких історичних умовах Галичини за порівняно короткий час було підготовлено цілу плеяду молодих вчених озброєних глибокими знаннями предмета, іноземних мов, умінням працювати і, головне, бажанням працювати на користь національної науки.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі - ЦДА у Львові), ф. 309, оп.1, спр.2194, арк.3.

2. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934) // Силуети епох. - Дрогобич, 1992. - С.82.

3. Кучер Р. В. Наукове Товариство ім. Шевченка. - К., 1992. - С.22.

4. ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.42, арк.7 зв.

5. Винар Л. Найвидатніший історик України... - С.117.

6. Гутнова Е. Б. Историография истории средних веков. - М., 1985. - С.10.

7. Цит. за кн.: Домбровський О. До питання української історичної школи в діаспорі // Укр. історик. - 1974. - Ч.4. - С.75.

8. Грушевський М. Як мене спроваджено до Львова // Діло. - 1898. - Ч.137; ЦДА у Львові. - Ф.388. - Оп.1. - Спр.21. - Арк.101-102.

9. Див.: ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.2194, арк.4; Грушевський М. Автобіографія // Великий Українець. - К., 1992. - С.204.

10. Див: ЦДА у Львові, ф.1235, оп.1, спр.85., арк. 194, 195, 197, 200, 204, 209, 211, 217.

11. Крип'якевич І. З історії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (далі – ЗНТШ). - 1991. - Т.222. - С.395.

12. Див.: ЗНТШ. - 1901. - С.1-24; ЦДА у Львові, ф.401, оп.1, спр.110, арк.1-158.

13. Див.: ЗНТШ. - 1898. - Т.22. - С.1-42.

14. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912-1914 рр. // Укр. історик. - 1975. - Ч.3-4. - С.78-79.

15. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського // Укр. історик. - 1984. - Ч.1-4. - С.12; ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.42, арк.25,49,73 зв.

16. ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.42, арк.13 зв., 14-16 зв., 21,29 зв., 56-59 зв.

17. Там само.

A study dwells upon the process of training Ukrainian historians by M.Grushevsky in his Lviv School. An achieve-based research points out the School's weak and strong points of tuition.

Л. В. Довган

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕЧАТОК У ЦЕРКОВНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ГАЛИЧИНИ В ХІХ СТОЛІТТІ

Входження Галичини до складу австрійської монархії позначилося на всіх формах її економічного та суспільно-політичного життя. Принципово відмінна від попередньої, адміністрація розпочала роботу по введенню новооприєднаної провінції у централізований державний механізм. Австрійські реформи так званого "освіченого абсолютизму" не обминули і релігійного життя. Найсуттєвіші заходи були проведені за правління імператриці Марії-Терези та одного з її співрегентів, а з 1780 р. - імператора, Йосифа II. Від імені останнього реформа в адмініструванні, освіті та церкві отримала назву "йосифізму" і, фактично, полягала у своєрідному змаганні за усамостійнення в Австрії Церкви,